

KS. KAZIMIERZ ŁATAK CRL
WSD Ełk

KANONICY REGULARNI LATERAŃSCY KONGREGACJI KRAKOWSKIEJ

(Ogólny zarys dziejów)

Kongregacja kanoników regularnych laterańskich z siedzibą przy kościele Bożego Ciała na Kazimierzu w Krakowie wyłoniła się z nurtu czeskiego *devotionis modernae* albo tzw. reformy roudnickiej, której inicjatorem był biskup praski Jan Drazic, a głównym ośrodkiem ufundowany przez niego w 1333 roku w Roudnicach klasztor kanoników regularnych pochodzenia francusko-włoskiego. Kanonicy regularni kręgu roudnickiego dostali się do Polski, do Krakowa, przez Śląsk tzn. prepozyturę w Kłodzku (Glatz), założoną w 1349 roku przez arcybiskupa praskiego Ernesta z Pardubic¹.

Do roudnicko-kłodzkiego rodowodu swego klasztoru krakowscy kanonicy regularni chętnie się odwoływali. Świadczą o tym zachowane

---

¹ M. A. GORCZYŃSKI, *Schema de Canonicis Regularibus Lateranensibus Congregationis Cracoviensis*, w: *Joannis de Nigra Valle Genealogia Sacri et Apostolici Ordinis Canonicorum Regularium*, Kraków 1707, s. 82; J.H. MATUSZEWICZ, *Canonicus Regularis Lateranensis in Polonia et M.D. Lithuaniae*, Kraków 1726, q. 166; A. BŁACHUT, *W pięćsetną rocznicę założenia klasztoru Bożego Ciała na Kazimierzu w Krakowie (1405-1905). Szkice dziejów opactwa XX. Kanoników Regularnych Laterańskich*, Kraków 1905; L. MATUSIK, *Stan badań nad klasztorem kłodzkim na tle klasztorów augustiańskich w Polsce*. „Acta Universitatis Vratislaviensis” 23:1964, s. 111-116; S. RYŁKO, *Reguła św. Augustyna z klasztoru kanoników regularnych w czeskim Rudniku*, Kraków 1993, s. 10-11; J. KRZYŻANIAKOWA, *Władysław Jagiełło wobec klasztorów cysterskich*. „Nasza Przeszłość” 83:1994, s. 99-102; H.D. WOJTYSKA, *Nauka i nauczanie u kanoników regularnych (na przykładzie kongregacji Bożego Ciała)*, w: *Dzieje Teologii Katolickiej w Polsce*, t. 2, Lublin 1975, s. 453-457; M.T. ZAHAJKIEWICZ, *Z badań nad reformą Kościoła w średniowieczu w ośrodku krakowskim (w. XIV-XV)*. „Acta Medievalia” 4:1983, s. 134; K. ŁATAK, *La prevostura del Corpus Christi di Cracovia ed i suoi prevosti*. „Salvator Mundi” 118:1997, s. 29; Tenże, *Die Regularkanoniker in Polen*. *Krakau-Kazimierz*, w: *Die Stifte der Augustiner-Chorherren in Ostreich, Sudtirol und Polen*, t. 2, Klosterneuburg 1997, s. 469n.

w archiwum dokumenty pergaminowe z XV wieku², zapisy w nekrologu klasztornym³, a także prace Krzysztofa Łoniewskiego, Jana Augustyna Biesiekierskiego, Stefana Ranatowicza, Michała Akwilina Gorczyńskiego, Jana Herkulana Matuszewicza, Józefa Augustyna Błachuta i Stefana Ryłki. Przypomnienie czesko-śląskiego rodowodu miało w pewnych okresach znaczenie prestiżowe dla prepozytury krakowskiej.

Fundację klasztoru kanoników regularnych przy kościele Bożego Ciała na Kazimierzu planował już król Kazimierz Wielki w związku z zakładanym Uniwersytetem w 1364 roku⁴. Fundacja z nieznanых przyczyn nie doszła jednak do skutku. Do planu powrócono za czasów królowej Jadwigi i Władysława Jagiełły w kontekście zabiegów o odnowę upadłej po śmierci Kazimierza Wielkiego uczelni⁵. Ok. 1396 roku krakowska para królewska zawarła konfraternię z prepozyturą w Kłodzku⁶. Kanonicy regularni tegoż zgromadzenia przybyli na Kazimierz najpóźniej na wiosnę 1399 roku, zatrzymując się tymczasowo w domu rezydencjalnym biskupa krakowskiego Piotra Wysza, położonym w sąsiedztwie kościoła Bożego Ciała.

² Archiwum Klasztoru Bożego Ciała w Krakowie (dalej: ABC), Pergaminy N. 24, 29, 30, 37, 38, 39.

³ Prepozytura krakowska miała konfraternię niemal ze wszystkimi prepozyturami kręgu roudnickiego w Czechach, na Morawach, w Austrii i na Śląsku. Prepozytury te informowały Kraków o zgonach swoich zakonników jeszcze na początku XVII wieku.

⁴ S. RANATOWICZ, *Casimiriæ civitatis urbi Cracoviensi confrontata origo. In eaque ecclesiarum erectiones et religiosorum fundationes nec non series, vitæ, res gestæ præpositorum Conventus Canonorum Regularium Lateranensium S. Augustini ad ecclesiam SS. Corporis Christi descriptæ*, rkps XVII w., Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, sygn. 3742 (odpis uwierzytelniony w ABC); K. ŁONIEWSKI, *Regula Beatissimi Patris Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi De communi vita clericorum. Huis adiecta Collectio D. Petri Claretæ, canonici regularis de domo Rudnicensi, super Statuta Canonorum Regularium ac modus investiendi atque profitendi in eodem Ordine Canonico in usum Canonorum Regularium Cracoviensis Conventus ecclesie SS. Corporis Christi in Kazimiria*, Kraków 1618, s. 158; J. A. BIESIEKIERSKI, *Krótka nauka o czci y poszanowaniu Obrazów Świątych: przydane opisanie Obrazu Najświętszej Panny Maryi w kaplicy kościoła Bożego Ciała na Kazimierzu przy Krakowie*, Kraków 1624, s. 31; A. BŁACHUT, *W pięćsetną rocznicę założenia klasztoru Bożego Ciała*, s. 12-13; K. HARTLEB, „Dla pomnożenia chwały Bożej”. Jagiełłowe i Jadwigi fundacje i darowizny na rzecz Kościoła w Koronie i Litwie. „*Nasza Przyszłość*” 1:1946, s. 28-29; M. GĘBAROWICZ, *Psałterz floriański i jego geneza*, Wrocław 1965, s. 161n.

⁵ Najstarszą wzmiankę o zamiśle sprowadzenia kanoników regularnych z Kłodzka do Krakowa i osadzeniu ich przy kościele Bożego Ciała na Kazimierzu zawiera dokument z 14.01.1392 roku, będący potwierdzeniem testamentu magistra Mateusza Platza, prebendarza kościoła św. Wawrzyńca na Kazimierzu. Zob. ABC, Pergaminy N. 11; *Kodeks Dyplomatyczny Katedry Krakowskiej św. Wacława* (dalej: KDKK), t. 2, wyd. A. Przędzicki, Kraków 1882, n. 383, s. 166-167.

⁶ L. BERNACKI, *Geneza i historia Psalterza Floriańskiego*, Lwów 1927; M. GĘBAROWICZ, *Psałterz floriański*, s. 161n; K. ŁATAK, *Die Regularkanoniker in Polen. Krakau-Kazimierz*, s. 470; L. MATUSIK, *Stan badań nad klasztorem kłodzkim*, s. 111n.

Dokument fundacyjny został wystawiony dopiero 26 III 1405 roku przez króla Władysława Jagiełłę, ale podpisali go także biskup Piotr Wysz i kasztelan Jan z Tenczyna, egzekutorzy testamentu królowej Jadwigi, co wzmacnia tezę o jej bezpośrednim udziale w sprowadzeniu kanoników z Kłodzka do Krakowa⁷. Kościół i parafia zostały przekazane kanonikom przez biskupa Wysza 16 V 1405 roku⁸. W lipcu 1426 roku fundację królewską i wszystkie inne przywileje klasztoru zatwierdził papież Marcin V⁹.

W dokumentach odnoszących się do fundacji oraz innych z XV i z XVI wieku klasztor Bożego Ciała jest określany zwyczajnie jako *prepositura*, *conventus* albo *monasterium canonicorum regularium sancti Augustini*. W archiwum klasztornym zachował się dokument poświadczający, że jego zakonnicy już w pierwszej połowie XV wieku mieli kontakty z kanonikami regularnymi w Rzymie¹⁰, ale nie znajdujemy śladów, z których wynikałoby, że odwoływali się do historycznych koneksji z Bazyliką na Lateranie oraz kongregacją laterańską. Agregacja krakowskiej prepozytury do kongregacji laterańskiej dokonała się 3 XII 1503 roku poprzez konfraternię z prepozyturą ołmuniecką kanoników regularnych¹¹. Jednak formuły denominacyjnej zgromadzenia, w której wystąpił również przymiotnik *laterańscy* użył po raz pierwszy dopiero Marcin Baronius w tytule biografii błog. Stanisława Kazimierczyka wydanej w 1609 roku¹². Dla utwierdzenia prawa do tytułowania się laterańskimi kanonicy kongregacji krakowskiej odnawiali konfraternię z włoską kongregacją laterańską jeszcze dwa razy: 30 VII 1694 roku¹³ oraz 14 VII 1829 roku¹⁴.

⁷ ABC, Pergaminy N. 25; KDKK, t. 2, n. 487, s. 301-303.

⁸ ABC, Pergaminy N. 26; KDKK, t. 2, n. 489, s. 304-307.

⁹ ABC, Pergaminy N. 28; Zbiór Dokumentów Katedry i Diecezji Krakowskiej (dalej: ZDKDK), t. 4, wyd. S. Kuraś, Lublin 1973, n. 250, s. 100-101; n. 267, s. 109-110. Sprawę załatwił Jan Szafraniec.

¹⁰ ABC, Pergaminy N. 66; ZDKDK, t. 4, n. 301, s. 162-163.

¹¹ Archiwum Państwowe w Krakowie (dalej: APKr), K 888, s. 264-265; H. D. WOJTYSKA, Nauka i nauczanie u kanoników regularnych, s. 454. Prepozytura ołmuniecka uzyskała przywileje kongregacji laterańskiej w 1500 roku. Warto w tym miejscu dodać, że protektorem i wielkim dobrodziejem prepozytury ołmunieckiej był Władysław Jagiellończyk, król czeski. W archiwum Kurii Generalnej zakonu w Rzymie zachował się odpis dokumentu protekcyjnego wystawionego przez króla dla prepozytury ołmunieckiej w 1510 roku.

¹² M. BARONIUSZ, *Vita, gesta et miracula B. Stanislai Poloni, Casimiriae oriundi*, Kraków 1609, s. 2.

¹³ ABC, Pergaminy N. 169; M.A. GORCZYŃSKI, *Schema de Canonicis*, s. 107. Sprawę załatwił ks. Michał Akwilin Gorczyński, wówczas prepozyt klasztoru wileńskiego, wysłany do Rzymu przez prepozyta Wiktoryna Weresczyńskiego.

¹⁴ ASPIV, Fondo: Cracovia – Note, sygn. 8547. Konfraternię odnowiono na prośbę prepozyta Wincentego Floryda Mydlarskiego.

W 1405 roku zgromadzenie liczyło 6 zakonników, wyłącznie kapłanów przybyłych z Kłodzka¹⁵ Nowicjat otwarto na przełomie 1408/1409 roku. Kandydaci napływali regularnie. W 1428 roku wspólnota liczyła 20 zakonników, w tym 14 kapłanów i 2 diakonów¹⁶. W latach następnych stan personalny klasztoru zmieniał się z tendencjami ku wzrostowi. Potwierdzają to fundacje nowych placówek: w Kłodawie (1429)¹⁷, Kłobucku (1454)¹⁸, Kraśniku (1468)¹⁹ i Kurozwękach (1487)²⁰. Analiza nekrologu klasztornego, kroniki oraz ksiąg kapitulnych wskazuje jednak, że do 1952 roku w klasztorze macierzystym w Krakowie nigdy nie było równocześnie więcej niż 30 zakonników. W innych klasztorach liczba zakonników wahała się od 5 do 12. W 1500 roku Kraków miał nie więcej niż 20 zakonników, Kraśnik – 8, Kurozwęki – 4 i Kłobuck – 6. Cała kongregacja liczyła więc ok. 40 zakonników.

Swoją złoty okres przeżywała kongregacja w XV wieku. Zakonnicy, których królowie Władysław Jagiełło i Kazimierz Jagiellończyk darzyli szczególną sympatią i przychylnością, wspierały rodziny możnowładcze Szafranców, Kurozwęskich i Tęczyńskich, a mistrz Jan Długosz pisał o nich z uznaniem²¹, poza codzienną modlitwą i liturgią sprawowaną w kościele (*officium divinum*), zajmowali się także wieloma innymi dziełami. Przed

¹⁵ ABC, *Metrica Conventus Corporis Christi in Casimiria*, t. 1, rkps XV/XVI w., b. sygn., s. 4; Konrad, Maciej, Łukasz, Erhard, Jan, Augustyn; J.A. BIESIEKIERSKI, *Krótką nauką*, s. 14; A. BŁACHUT, *W pięćsetną rocznicę*, s. 13; S. RANATOWICZ, *Casimiriæ civitatis*, s.147.

¹⁶ ZDKDK, t. 4, s. 136-137.

¹⁷ Tamże, s. 148-149; J. FIJAŁEK, *Mistrz Jakub z Paradyża*, t. 2, Kraków 1900, s. 75-76; K. ŁATAK, *Die Regularkanoniker in Polen*, s. 507.

¹⁸ J. DŁUGOSZ, *Liber beneficiorum diocesis Cracoviensis*, t. 3, wyd. A. Przeździecki, Kraków 1864, s. 163-164; M. ROŻEK, *Kościelne fundacje Jana Długosza. „Analecta Cracoviensia” 12:1980*, s. 319-321; T. GLIŃSKI, *Kanonicy regularni (Bożeciałki) w opinii Długosza*, w: *Studia z dziejów kościoła Bożego Ciała w Krakowie*, Kraków 1977, s. 189-209; Z. PERZANOWSKI, *Spominki klasztoru kłobuckiego. „Rocznik Muzeum Okręgowego w Częstochowie” 1:1985*, s. 95-117.

¹⁹ J. DŁUGOSZ, *Liber beneficiorum diocesis Cracoviensis*, t. 3, 172n; E. ZIELŃSKA, *Biblioteka klasztoru kanoników regularnych w Kraśniku w drugiej połowie XV wieku*, w: *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, Opole 1995, s. 105-112; Tenże, *Kontakty kanoników regularnych Krasniku z jego otoczeniem społecznym w drugiej połowie XV i XVI wieku w świetle księgozbioru klasztornego*, w: *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*, Opole-Wrocław 1996, s. 233-239; Tenże, *Siedemnastowieczna pieczęć klasztoru kanoników regularnych laterańskich w Kraśniku*, w: *Pieczęć w Polsce średniowiecznej i nowożytnej*, Lublin 1998, s. 63-73; T. GLIŃSKI, *Kanonicy regularni (Bożeciałki) w opinii Długosza*, s. 195.

²⁰ ABC, *Metrica conventus*, t. 2, s. 37-38; *Summulæ ex actis capituli generalis*, s. 59; Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (dalej: AKMKr), *Acta Episcopalia*, t. 3, s. 393, 399n. W dotychczasowej literaturze przyjmowano za kroniką S. Ranatowicza, że klasztor w Kurozwękach został ufundowany w 1451 roku.

²¹ J. DŁUGOSZ, *Liber beneficiorum diocesis Cracoviensis*, t. 3, s. 142-143; T. GLIŃSKI, *Kanonicy regularni (Bożeciałki) w opinii Długosza*, s. 189-209.

wszystkim prowadzili szkoły. W Krakowie obowiązki rektorów szkoły pełnili przeważnie mistrzowie Uniwersytetu Krakowskiego, m.in. Jan Orient, Jan z Ludziska, Stanisław Selig, Stanisław Srolla, Jan z Kobylina, Marcin Korzeniowski²² Spośród zaś wielu wybitnych jej uczniów wspomnieć wypada chociaż Stanisława Kazimierczyka i Andrzeja Frycza Modrzewskiego²³

Z kroniki oraz nekrologu wiemy, że przy klasztorze macierzystym działała też infirmeria i apteka. W prowadzeniu infirmerii i apteki szczególnie zasłużył się ks. Mikołaj z Lublina (+1478), który „osobiście wyrabiał medicinalia i rozdawał je za darmo potrzebującym”²⁴

W trosce o właściwy poziom intelektualny zakonników klasztor macierzysty prowadził studium internum, które utrzymywało ścisłe kontakty z Uniwersytetem Krakowskim i jego profesorami²⁵ W szczególnej przyjaźni z kanonikami pozostawali tacy profesorowie krakowskiego „felicis saeculi” jak Jan Isner, Piotr Wolfram, Paweł Włodkowiec, Mikołaj Wigand, Benedykt i Bernard Hesse, Jan Dąbrówka, Jakub z Zaborowa, Adam z Będkowa, Paweł z Kłobucka, Arnolf z Mierzyńca, Jan z Pilicy²⁶, a Derśław z Borzymowa, Mikołaj Isner i Sędziwój z Czechła wstąpili nawet do zgromadzenia. Derśław z Borzymowa zmarł w klasztorze krakowskim 26 X 1452 roku²⁷, Mikołaj Isner został prepozytem w Mstowie²⁸, a Sędziwój z Czechła prepozytem

²² B. PRZYBYSZEWSKI, Krakowskie szkolnictwo parafialne przy końcu średniowiecza, w: *Z przeszłości Krakowa*, Warszawa-Kraków 1989, s. 63, 68; S. RYŁKO, Patron Kazimierza bł. Stanisław Sołtys zwany Kazimierczykiem, Kraków 1997, s. 37-38; J. KRUKOWSKI, *Z dziejów szkolnictwa parafialnego Krakowa w okresie odrodzenia*, Kraków 1932, s. 32; H. D. WOJTYSKA, *Nauka i nauczanie u kanoników regularnych*, s. 451n.

²³ W. URBAN, Szkoła parafialna Bożego Ciała na Kazimierzu w Krakowie w pierwszej połowie XV w. W świetle krakowskiego Archiwum Archidiecezjalnego. „*Nasza Przeszość*” 78:1992, s. 385; S. KOT, Andrzej Frycz Modrzewski, Kraków 1923, s. 12.

²⁴ ABC, *Memoriale Fratrum et Benefactorum Defunctorum Congregationis Canonice Regularium Lateranensium*, s. 171; S. RYŁKO, Stanisław Kazimierczyk, zwany błogosławionym, w: *Polscy Święci*, t. 2, Warszawa 1982, s. 103-146.

²⁵ M. GĘBAROWICZ, *Psalterz floriański*, s. 163; Z. WŁODEK, *Inventaire des manuscrits medievales latins, philosophiques et theologiques de la Bibliotheque de Chanoines Reguliers de Cracovie*. „*Mediaevalia Philosophica Polonorum*” 16:1971, s. 86-96; H. D. WOJTYSKA, *Nauka i nauczanie u kanoników regularnych*, s. 469.

²⁶ Wszyscy zostali wpisani do nekrologu klasztorowego jako dobrodziejcy szczególnie zgromadzenia.

²⁷ T. GLEMMA, Derśław z Borzymowa, *PSB*, t. 2, s. 370. Grób Derśława znajdował się w prezbiterium kościoła, tuż obok grobów pierwszych prepozytów Konrada Alemana i Jana Austriaka. Jego opis zostawił K. Łoniewski na wyklejce jednej ze swoich książek. Zob. *BBC*, sygn. C-1223.

²⁸ Zmarł w 1457 roku w Mstowie. Pochlebne świadectwo wystawił mu ks. Andrzej z Szadka, prepozyt kłobucki, w swoich zapiskach klasztornych: „Anno Domini MCCCCLVII obiit venerabilis magister Nicolaus prepositus Mstoviensis, vir optime vite et literatus sicut magister”. Zob. Z. PERZANOWSKI, *Spominki klasztoru kłobuckiego*, s.98.

w Kłodawie²⁹ Jan Długosz pozwala się domyślać, że do kanoników wstąpił również Paweł Włodkowic³⁰, ale najprawdopodobniej miał on jedynie ich obłacką konfraternię. Częstym gościem klasztoru macierzystego oraz klasztoru kłobuckiego bywał Jan Długosz, o czym mamy wzmianki w jego pismach, a także *Spominkach* kłobuckich³¹

Klasztor macierzysty posiadał bogatą bibliotekę oraz doskonałe, działające w oparciu o wzory roudnickie, skryptorium, z którym znawcy łączą redakcję *Psalterza Floriańskiego*³² Skryptorium produkowało kodeksy teologiczne i liturgiczne na użytek zgromadzenia, a także profesorów Uniwersytetu Krakowskiego. Kodeksy teologiczne kupowali od kanoników m.in. Jan Dąbrówka i Arnolf z Mierzyńca³³ W pracach skryptorium odznaczyli się szczególnie dwaj przeorowie klasztoru: Szymon (+1452) oraz Salomon Wierzbanowic (+1484)³⁴. Im przypisywany jest sześciotomowy antyfonarz iluminowany przechowywany dotąd w archiwum klasztornym. Bibliotekę zniszczył poważnie pożar w 1556 roku, ale okradali ją też okupanci - Szwedzi z Karolem Gustawem na czele w 1655 roku, Rosjanie w 1709 roku, Austriacy w 1795 roku i ponownie Rosjanie w 1848 roku. Wiele cennych dzieł wywieźli z biblioteki hr. Ossoliński i B. Linde w trakcie kwerendy prowadzonej na początku XIX wieku³⁵. Pomimo tego w zbiorach, na które składa się aktualnie ok. 40 tys. woluminów, zachowało się 246 inkunabułów oraz ponad 7 tys. starodruków.

Zasobna biblioteka była także w Kraśniku. Szacuje się, że w 1500 roku miała ona ponad 40 kodeksów rękopiśmiennych i 100 inkunabułów. Do naszych czasów z jej XV-wiecznych zbiorów zachowało się 29 kodeksów

²⁹ Zmarł w 1476 roku. Zob. J. ŁUKOWSKI, Archiwum trzemeszneńskie, Poznań 1881, s. 88n.

³⁰ M. GĘBAROWICZ, *Psalterz floriański*, s. 167, przyp. 29; H. D. WOJTYSKA, *Nauka i nauczanie u kanoników regularnych*, s. 465; Z. WŁODEK, *Inventaire des manuscrits*, s. 88.

³¹ Z. PERZANOWSKI, *Spominki klasztoru kłobuckiego*, s. 108, 111.

³² T. MIAZGA, *Kryptorzy ksiąg chóralnych w Polsce*. „*Studia Sandomierskie*” 3:1982, s. 317-318; M. GĘBAROWICZ, *Psalterz floriański*, passim; L. BERNACKI, *Geneza i historia Psalterza Floriańskiego*, Lwów 1927; E. STOLOT – ŚNIEŻYŃSKA, *Tajemnice dekoracji Psalterza Floriańskiego*, Warszawa 1992.

³³ M. GĘBAROWICZ, *Psalterz floriański*, s. 163-167; M. T., ZAHAJKIEWICZ, *Z badań nad reformą Kościoła w średniowieczu w ośrodku krakowskim*, s. 134; H. D. WOJTYSKA, *Nauka i nauczanie u kanoników regularnych*, s. 164; Z. WŁODEK, *Inventaire des manuscrits medievauux*, s. 86n.

³⁴ ABC, *Memoriale Fratrum et Benefactorum*, s. 302, 331; S. RANATOWICZ, *Casimiriae civitatis*, s. 6v; J. A. BIESIEKIERSKI, *Krótką nauka o czci Obrazów Świętych*, s. 32; H. PIENKOWSKA, *Średniowieczna pracownia miniatorska w Krakowie*, „*Rocznik Krakowski*” 32-1951, s. 131-132; M. A. GORCZYŃSKI, *Schema de Canonicis*, s. 107; T. MIAZGA, *Skryptorzy ksiąg chóralnych*, s. 317-318.

³⁵ ABC, *Dalszy Poczet Prałatów Księży Kanoników Regularnych Laterańskich w Polsce*, rkps, sygn. 7235, s. 152; A. BŁACHUT, *W pięćsetną rocznicę*, s. 34; J. A. KOSIŃSKI, *Biblioteka fundacyjna Józefa Maksymiliana Ossolińskiego*, Wrocław 1971, s. 73.

rękopiśmiennych i 80 inkunabułów³⁶ Wiadomości o bibliotece klasztorów w Kłobucku i Kurozwękach są skromniejsze, na ich podstawie nie da się wiele powiedzieć o księgozbiorze. W zapiskach klasztoru kłobuckiego z lat 1465-1518 wspomina się jedynie o dwóch kodeksach, które pożyczano staroście krzepickiemu Dobiesławowi z Kurozwęk³⁷

W XV wieku kongregacja wydała błog. Stanisława Kazimierczyka (1433-1489)³⁸, teologów Jana z Lublina (+1492) i Mikołaja z Biecza (+1494)³⁹ oraz malarza Jana z Nysy (+po 1489)⁴⁰ Życie duchowe kształtowało się w oparciu o zasady „devotionis modernae”, co poświadczają dwa traktaty kanonika roudnickiego Piotra Clarety: *Collectio super Statuta* oraz *Formula Novitiorum*, przesłane do Krakowa w 1426 roku i czytane codziennie we wszystkich klasztorach kongregacji jeszcze w XVIII wieku⁴¹. Kanonicy rozwijali kult Bożego Ciała i Matki Bożej. Przy wszystkich swoich kościołach mieli bractwa Najświętszego Sakramentu, Pięciu Ran Pana Jezusa oraz Najświętszej Maryi Panny.

Wiek XVI był, ogólnie mówiąc, okresem stagnacji i kryzysu dla kongregacji. Osłabły jej kontakty ze środowiskiem uniwersyteckim, w zgromadzeniu, poza prepozytem Janem Niczkoniuszem (+1544), Janem z Pilzna (+1542)⁴² i Pawłem Liconiuszem (+1610) w Krakowie oraz Janem z Lublina (+1552)⁴³ i Janem z Turobina (+1574) w Krasniku, brakło jednostek odznaczających się nauką i kulturą duchową. W skromnym katalogu przyjaciół

³⁶ E. ZIELIŃSKA, Biblioteka klasztoru kanoników regularnych w Krasniku w drugiej połowie XV wieku, s. 105-112; L. ZALEWSKI, Biblioteka Ks. Ks. Kanoników Regularnych Laterańskich w Kraśniku, Lublin 1922.

³⁷ Z. PERZANOWSKI, Spominki klasztoru kłobuckiego, „Rocznik Muzeum Okręgowego w Częstochowie” 1:1985, s. 95-117; J. FIJAŁEK, Czycjojan polski z roku 1471 z wiadomością o cycjojanach w ogóle w Polsce. „Prace Filozoficzne” 12:1927, s. 428-448. W 1796 roku bibliotekę w Kłobucku liczącą 3 tys. woluminów zniszczył pożar. W tym samym czasie biblioteka kurozwęska liczyła nie wiele ponad 300 woluminów. Dodać w tym miejscu jednak trzeba, że pierwotna biblioteka klasztoru kurozwęskiego została przejęta wraz z budynkami przez kalwinów w 1571 roku i rozproszona.

³⁸ S. RYŁKO, Droga do kanonizacji bł. Stanisława Sołtysa zwanego Kazimierczykiem, Kraków 1997.

³⁹ Wspomina o nich K. Łoniewski w biografii Stanisława Kazimierczyka wydanej w 1617 roku.

⁴⁰ B. Miodońska, Jan z Nysy, PSB, t.10, s. 464-465; J. Kalinowska, Brat Jan z Nysy, malarz krakowski z wieku XV. „Biuletyn Historii Sztuki” 30:1971, s. 369-377.

⁴¹ S. Ranatowicz, Casimiriae civitati, s. 6v; S. Ryłko, Reguła św. Augustyna, s. 58; Tenże, Patron Kazimierza, s.61; H. D. Wojtyńska, Nauka i nauczanie u kanoników regularnych, s. 458.

⁴² M. Radymiński napisał o nim: „S.Th.Bacc in eodem Acad. Crac. Eiusdem coenobii Sacratissimi Corporis Christi professus. Praedicaturae officium ad eandem ecclesiam praeclare multis annis functus et manuscripta docta reliquit”. Zob. BJ, ms 225.

⁴³ Z.M. Szweykowski, Jan z Lublina, PSB, t.10, s. 461; A. Chybiński, Tabulatura Joannis de Lublyin. „Kwartalnik Muzyczny” 1-4:1911, s. 12n.

i dobrodziejów klasztoru macierzystego, poza Hieronimem Jordanem z Zakliczyna, Janem Bonerem i Augustynem Kotficzem, nie znajdujemy już wybitnych i wpływowych osobistości⁴⁴, zubożały też forma i zakres jego działalności duszpasterskiej. W pierwszej połowie XVI wieku większe prace budowlane prowadzono jedynie w Krakowie i w Kraśniku⁴⁵. Bolesnym wydarzeniem tego okresu był wielki pożar Kazimierza w maju 1556, który zniszczył także dość poważnie kościół i klasztor macierzysty⁴⁶. Odbudowa po pożarze trwała prawie 15 lat. W 1571 roku kalwini przejęli klasztor i kościół w Kurozwękach; odzyskano go dopiero w 1594 roku⁴⁷. W ostatnich latach XVI stulecia liczba zakonników, na skutek braku powołań, znacznie się uszczupliła. W Kurozwękach w 1562 roku było tylko 2 zakonników, w Kraśniku w 1592 roku - 7, w Kłobucku w 1579 roku - 5, w Krakowie w 1571 roku - 15. W Krakowie, ze względu na małą liczbę i wiek, kanonicy przestali nawet uczestniczyć w obowiązkowych procesjach publicznych⁴⁸. Sytuację kryzysową w klasztorach ujawniają zachowane wizytacje biskupie: dla Krakowa z 1522, 1596 i 1597 roku; dla Kurozwęk z 1565 roku; dla Kłobucka z 1601 roku i dla Kraśnika z 1592 roku⁴⁹.

Po kryzysie XVI-wiecznym nowego ducha tchnął w zgromadzenie Marcin Kłoczyński, wybrany prepozytem w lutym 1612 roku⁵⁰. Zainicjował on dobrą passę w dziejach kongregacji, która trwała aż po ostatni rozbiór Polski w 1795 roku. W 1618 roku nawiązał kontakty z włoską kongregacją kanoników regularnych laterańskich, sprowadził od nich konstytucje i w oparciu o nie zreformował najpierw stosunki panujące w klasztorze macierzystym. W 1620 roku rozpoczął przebudowę klasztoru, powiększając zespół zabudowań. W latach 1620-1640 zmienił zupełnie wystrój wnętrza kościoła z gotyckiego na barokowe, w którym światową sławę zyskały z uwagi na snycerkę stalle kanonickie i ołtarz główny. Położył duży nacisk na studia, wysyłając braci nawet na uniwersytety włoskie⁵¹. Odnowił kontakty z Uniwersytetem Krakowskim. Podniósł poziom nauczania w szkole przyklasztornej, powołując

⁴⁴ A. Kotwicz został pochowany w kościele Bożego Ciała, jego nagrobek znajduje się w korpusie nawowym przy ścianie południowej.

⁴⁵ W Krakowie wzniesiono nowy budynek szkolny oraz część północnego skrzydła klasztoru, w Kraśniku rozbudowano kościół i wzniesiono nowy klasztor.

⁴⁶ S. RANATOWICZ, *Casimiriae civitatis*, s. 21.

⁴⁷ Tamże, s. 21v, 24.

⁴⁸ Tamże, s. 26v.

⁴⁹ Odpisy protokołów powizytacyjnych, zob. ABC, *Lumen ad revelationem omnimoda*e* iurisdictionis ordinariae Episcoporum Cracoviensium supra praepositum, canonicos regulares lateranenses Sancti Augustini eorumque monasterium*, rkps XVII w., b. sygn.

⁵⁰ J. BIENIARZÓWNA, *Kłoczyński Marcin*, PSB, t. 13, s. 56; H. D. WOJTYSKA, *Nauka i nauczanie u kanoników regularnych*, s. 469-470.

⁵¹ We Włoszech studiował m.in. Jacek Liberiusz.

na jej rektorów wybitnych mistrzów Uniwersytetu. Duży napływ powołań i szerokie kontakty Kłoczyńskiego umożliwiły otwarcie kilku nowych klasztorów, m.in. w Krzemienicy w 1617 roku z fundacji Mikołaja Wolskiego, w Bychowie w 1618 roku z fundacji Jana Karola Chodkiewicza, w Wilnie na Antokolu w 1623 roku z fundacji biskupa Eustachego Wołłowicza, w Suchej w 1625 roku z fundacji Piotra Komorowskiego, w Wolbromiu w 1628 roku z fundacji Marcina Wolbromskiego. W 1628 roku, przy poparciu biskupa krakowskiego Marcina Szyszkowskiego, związał mocniej z sobą klasztory wywodzące swój rodowód z prepozytury Bożego Ciała. Dotąd bowiem kongregacja funkcjonowała na zasadzie zawieranych konfraterni. Dnia 20 X 1628 roku odbyła się w Krakowie kapituła generalna kongregacji, na której wprowadzono radykalne zmiany w jej strukturze. Klasztory pozbawiono autonomii, przełożonych miały odtąd wybierać nie kapituły lokalne lecz kapituły generalne zwoływane regularnie co trzy lata przez prepozyta generalnego, a urzędem dożywotnim pozostał jedynie urząd prepozyta generalnego⁵². Nowych reguł nie przyjęli kanonicy klasztoru kłobuckiego, dlatego zostali wyłączeni z kongregacji. Ustalone przez kapitułę generalną nowe zasady funkcjonowania kongregacji potwierdził zaraz biskup krakowski, a 5 V 1644 roku także papież Urban VIII⁵³. Znaczenie Kłoczyńskiego i jego reformy dla rozwoju zgromadzenia było tak duże, że w aktach kapitułnych po śmierci, która zaszła 8 II 1644 roku określono go mianem „plus quam fundator”, a podobiznę prepozyta postanowiono umieścić w kościele nad wejściem do zakrystii⁵⁴.

Następni prepozyci, zwłaszcza Jacek Liberiusz (+1673)⁵⁵ i Wiktoryn Jacek Weresczyński (+1694), kontynuowali rozpoczęte przez Kłoczyńskiego dzieło reformy. Do końca XVII wieku otwarto jeszcze jeden klasztor w Słonimiu w 1650 roku z fundacji Leona Sapiehy. Planowano także fundację w Myślenicach i na Podolu, ale fundacje nie doszły do skutku. Duży nacisk kładziono nadal na formację intelektualną i duchową. Kilkunastu zakonników uzyskało doktoraty w kraju oraz na uczelniach w Krakowie, w Wilnie, we Włoszech⁵⁶ i w Ołomuńcu. W 1635 roku powołano do istnienia własne studium: w Kraśniku - filozofii, a w Krakowie i w Wilnie - teologii⁵⁷

⁵² ABC, Acta Capituli Generalis Conventus SS. Corporis Christi Casimiriae ad Cracoviam Canonicorum Regularium S. Augustini ab A.D.1628, rkps, b. sygn., s. 3-5.

⁵³ ABC, Pergaminy N. 159; Metrica Conventus, II, s. 46-47.

⁵⁴ ABC, Acta Capituli Generalis, s. 24.

⁵⁵ J. BIENIARZÓWNA, Jacek Liberiusz, PSB, t. 17, s. 282-283.

⁵⁶ We Włoszech studia odbyli: Szymon Zegarh, Ludwik Faściszewski, Jan Kącki i Michał Akwilin Gorczyński.

⁵⁷ ABC, Acta Capituli Generalis, s. 9; S. RANATOWICZ, Casimiriae civitatis, s. 29; M. A. GORCZYŃSKI, Schema de Canonicis, s. 101; H. D. WOJTYSKA, Nauka i nauczanie, s. 478.

O poziomie duchowym i intelektualnym kongregacji w tym okresie może świadczyć fakt, że jej członków powoływały na przełożonych, kaznodziejów i profesorów inne ośrodki. Andrzej Strzembosz i Mikołaj Wyżycki zostali prepozytami w Mstowie, Maciej Gaszyński – prepozytem w Sternbergu na Morawach, Marcin Ciecierski – prepozytem w Kłodawie, Paweł Woleński i Kazimierz Gianotti – prepozytami w Lubrańcu, Jacek Liberiusz był kaznodzieją i profesorem teologii w Czerwińsku, Maciej Miklaszewicz – kaznodzieją w Kaliszu, Aleksander Wendrzyński – kaznodzieją we Wrocławiu na Piasku. Dwóch spośród kanoników kongregacji krakowskiej zostało w XVII wieku biskupami: Jerzy Giedziński – sufraganiem we Lwowie (1663) i Mikołaj Wyżycki – biskupem chełmskim (1699). Kandydatem na sufragana w Smoleńsku był Aleksander Michał Galiński (+1710), ale nie uzyskał papieskiej prowizji⁵⁸. Jan Kuklewicz (+1652) przez dziesięć lat układał rubrycełę liturgiczną dla diecezji krakowskiej⁵⁹.

W XVII wieku pojawiają się też pierwsze prace drukowane kanoników kongregacji krakowskiej: Krzysztofa Łoniewskiego (+1656), Jacka Liberiusza (+1673), Jana Augustyna Biesiekierskiego (+1635), Pawła Pukala (+1631), Jana Chryzostoma Korsaka (+1652), Stefana Ranatowicza (+1694), Jana Kąckiego (+1708) i innych pomniejszych. Na trwałe zapisali się w dziejach nie tylko zgromadzenia kaznodzieja Jacek Liberiusz, historyk Stefan Ranatowicz, który pozostawił po sobie nieocenioną kronikę kongregacji z uwzględnieniem dziejów miasta Kazimierza, Krakowa oraz opisem najazdu szwedzkiego na Polskę, matematyk Szymon Zegarth (+1656), kaznodzieja Ludwik Faściszewski (+1667), bibliofil Łukasz Nowak (+1644), filozof Firmian Kaczorowski (+1704)⁶⁰.

Nieszczęściem tego okresu była inwazja szwedzka i moskiewska na Polskę. Klasztor macierzysty w Krakowie został splądrowany przez Szwedów; rezydował tu nawet sam Karol Gustaw⁶¹. W Wilnie został prawie zupełnie zniszczony kościół i klasztor; ich odbudowę zaczęto w 1668 roku przy wydatnej pomocy rodziny Paców. Projekty przygotował Jan Zaor, architekt krakowski, pochowany później przy kościele Bożego Ciała przed Ogrojcem⁶². W 1667 roku wojska moskiewskie spaliły kościół i klasztor w Bychowie; ich odbudowa trwała do połowy następnego wieku⁶³. W 1677 roku w dzień wigilii Bożego

⁵⁸ „Alexander Michael Galiński (...) nominatus suffraganeus Smolenscen. Regius Cancellariae Magni Ducatus Lithuaniae”. Zob. AKMKr, Acta Episcopalia, 67, s. 61-63.

⁵⁹ M. A. GORCZYŃSKI, Schema de Canonicis, s. 117.

⁶⁰ H. D. WOJTYSKA, Nauka i nauczanie u kanoników regularnych, s. 466-472.

⁶¹ S. RANATOWICZ, Casimiriae civitatis, s. 24; J. A. BŁACHUT, W pięćsetną rocznicę, s. 28-29.

⁶² K. ŁATAK, Kościół Bożego Ciała w Krakowie, s. 16

⁶³ ABC, Miscellanea 1518-1838, sygn. 38.

Narodzenia pożar zniszczył kościół i klasztor w Kraśniku⁶⁴. Budowy kościołów i klasztorów prowadzili kanonicy również w Suchej, w Wolbromiu i w Słonimiu. Najpowszelej postępowały prace w Bychowie i w Słonimiu, a przyczyną był ciągły brak odpowiednich funduszy⁶⁵. Swoje dzieła w kościołach i klasztorach kongregacji pozostawili malarze i snycerze tej klasy co Tomasz Dolabella, Łukasz Porębski, Wojciech Podkora, Józef Długosz, Sebastian Wódka, Baltazar Kuncz. Pracowali oni na zlecenie prepozytów generalnych Marcina Kłoczyńskiego i Jacka Liberiusza. Ale klasztor miał też swoich artystów, braci Marcina (+1647) i Stefana (+1644). Ich talentom snycerskim i malarskim zawdzięczamy m.in. stalle kanonickie w kościele macierzystym⁶⁶.

Wiek XVIII zaczął się dramatycznie. W 1702 roku stacjonowały w klasztorze krakowskim wojska szwedzkie, w 1709 roku wojska rosyjskie. Zniszczenia w budynkach były znaczne⁶⁷. Zachowana korespondencja zakonna z tego okresu przekazuje również wiadomości o zniszczeniach i pożarach w innych klasztorach, jak Bychów, Słomim, Wilno⁶⁸. W latach 1707-1710 morowe powietrze pochłonęło wielu zakonników⁶⁹. Kongregacja znalazła się w poważnych trudnościach personalnych. Szybko jednak przyszło odrodzenie dzięki dużemu napływowi nowych powołań. Na ten trudny czas przypada działalność Michała Akwilina Gorczyńskiego (+1713), wspomnianych już Jana Kąckiego i Firmiana Kaczorowskiego, oraz Jana Herkulana Matuszewicza (+1737). Ich publikacje z zakresu teologii, prawa a zwłaszcza z historii zakonu mają spore znaczenie⁷⁰.

Po zakończeniu wojny północnej kongregacja przeżywa okres względnego spokoju. Dlatego prepozyci Piotr Patrycy Procewicz (+1750) i Józef Wawrzyniec Chmielecki (+1775). kontynuują przerwane pod koniec XVII wieku prace nad wystrojem wnętrza kościoła Bożego Ciała, który stanowił chlubę całej kongregacji. Ok. 1744 roku powstaje wspiana ambona w stylu *navis ecclesiae*, która znajdzie później wielu naśladowców w całym kraju. Dla prepozytury krakowskiej będą pracować świetny rzeźbiarz Antoni Gegenpauer, malarze Łukasz Orłowski, Wojciech Gutowski, Joachim

⁶⁴ L. ZALEWSKI, Biblioteka Ks. Ks. Kanoników, s. 11; H. D. WOJTYSKA, Nauka i nauczanie, s. 476.

⁶⁵ ABC, Acta Capituli Generalis, s. 17, 24; Zespół akt: Różne klasztory.

⁶⁶ J. SAMEK, Pozycja kościoła Bożego Ciała w sztuce Krakowa oraz jego rola w poczynaniach artystycznych kanoników regularnych Kongregacji Krakowskiej, w: Studia z dziejów kościoła Bożego Ciała w Krakowie, Kraków 1977, s. 14-39; W. MORAWSKA, Obrazy w stallach kościoła Bożego Ciała, w: Studia z dziejów kościoła Bożego Ciała, j.w., s. 63-110.

⁶⁷ ABC, Zespół akt: Proces Magistratu Kazimierza 1335-1780, sygn. II-C-9, n. 1n.

⁶⁸ ABC, Zespół akt: Miscellanea 1518-1838.

⁶⁹ ABC, Memoriale Fratrum et Benefactorum, s. 127.

⁷⁰ H.D. WOJTYSKA, Nauka i nauczanie u kanoników regularnych, s. 469-470.

Janowski⁷¹. W tym samym czasie ukończono prace przy budowach w Wilnie, Słonimiu i Bychowie⁷². Otwarto nadto dwie nowe placówki w Żurowicach (1715) z fundacji Kazimierza Judyckiego i w Ozieranach (1745) z uposażenia prepozytury w Bychowie⁷³. Tradycyjnie dużo uwagi poświęcano formacji intelektualnej. W połowie XVIII wieku ponad jedna trzecia zakonników miała doktoraty z filozofii i teologii uzyskane w Krakowie, w Wilnie albo we Włoszech. Studia zagraniczne promowali zwłaszcza prepozyci Matuszewicz i Procewicz. W archiwum klasztornym pozostało sporo rękopisów prowadzonych w studium wewnętrznym wykładów z teologii, filozofii oraz prawa kościelnego⁷⁴. Poza Wojciechem Grabowskim (+1770) i Maciejem Donacjanem Axanem (+1798) nikt jednak nie publikował.

Okres świetności i rozwoju kongregacji przerwały rozbiory Polski. W 1782 roku skasowane zostały przez władze austriackie placówki w Suchej i w Krzeszowie⁷⁵. W 1795 roku, po edykcje Katarzyny II, zostały oderwane od kongregacji klasztorzy znajdujące się pod zaborem rosyjskim; w maju 1796 roku utworzyły odrębną prowincję z siedzibą w Wilnie. Prowincja rosyjska przetrwała do kasaty w 1864 roku⁷⁶. Ostatni jej zakonnik, Franciszek Zawadzki, zmarł w 1915 roku jako proboszcz kościoła św. Piotra i Pawła na Antokolu w Wilnie⁷⁷. Po 1795 roku pod rządami prepozyta generalnego pozostały jedynie klasztorzy w Krakowie, w Kraśniku, w Kurozwękach i w Wolbromiu. Polityka religijna zaborców nie sprzyjała rozwojowi kongregacji. Możemy nawet mówić o początku wielkiej dekadencji w jej dziejach. Kontrybucje pieniężne nakładane na wspólnoty, konfiskata majątku ziemskiego, nie pozwoliły prowadzić przez dłuższy czas prac restauracyjnych w zabudowaniach. Ograniczenia w przyjmowaniu kandydatów osłabiały powoli wspólnoty od wewnątrz. Braki materialne zmuszały zakonników do opuszczania klasztoru i szukania pracy w charakterze wikariuszy przy parafiach diecezjalnych. Były lata, zwłaszcza w pierwszym ćwierćwieczu XIX wieku, że w klasztorach przebywali jedynie emeryci, chorzy i nowicjusze⁷⁸. Wśród zakonników wyróżniali się formacją intelektualną Jacek

⁷¹ K. ŁATAK, Kościół Bożego Ciała, s. 26, 34.

⁷² ABC, Acta Capituli Generalis, s. 47; Summulae ex actis Capituli Generalis in Canonica SS. Corporis Christi Casimiriae ad Cracoviam celebrati ab Anno 1628. Reformationes Conventum, rkps, b. sygn., s. 27.

⁷³ ABC, Acta Capituli Generalis, s. 40.

⁷⁴ H.D. WOJTYSKA, Nauka i nauczanie u kanoników regularnych, *passim*.

⁷⁵ ABC, Dalszy Poczet Prałatów, s. 37.

⁷⁶ ABC, Acta Definitorii Generalis intra Capitulum Generale, rkps, b. sygn., s. 11.

⁷⁷ P. P. GACH, Kasaty klasztorów kanonickich w XIX stuleciu, w: *Kanonicy Regularni Laterańscy w Polsce. Studia z dziejów kongregacji krakowskiej XV-XIX w.*, Kraków 1975, s. 91-92.

⁷⁸ Korespondencja prepozyta W. Mydlarskiego z Kurią Generalną Zakonu w Rzymie. Zob. ASPiV, sygn. 8553.

Zielonkiewicz (+1793), Antoni Szydłowski (+1795) i Jan Kanty Chodani (+1823). Chodani pełnił przez pewien czas urząd kaznodziei w katedrze wawelskiej, próbował też pisać, tłumaczył dzieła Rousseau i Voltaira. W 1804 roku sekularyzował się i przeniósł do Wilna, gdzie został zatrudniony na Uniwersytecie jako wykładowca teologii moralnej⁷⁹

W 1826 roku, ze względu na braki personalne, podjęto ostateczną decyzję o zamknięciu klasztoru w Kurozwękach⁸⁰. Ostatkiem sił utrzymywano klasztor w Wolbromiu. W miarę możliwie funkcjonował jedynie klasztor w Kraśniku. W 1829 roku prepozyt Wincenty Floryd Mydlarski, w obawie przed całkowitym upadkiem kongregacji, próbował związać ją mocniej z włoską kongregacją kanoników regularnych laterańskich. Nawiązał kontakty z jej głośnym reformatorem opatem i arcybiskupem Vincenzo Garofalim, ale sprawa zakończyła się jedynie na odnowieniu konfraterni z sierpnia 1694 roku.

Po śmierci Mydlarskiego w 1836 roku, kapituła generalna powierzyła obowiązki prepozyta generalnego Antoniemu Lubaczewskiemu, dotychczasowemu przełożonemu w Kraśniku, wyrażając nadzieję, że zdoła on zreorganizować i obronić kongregację przed upadkiem⁸¹. Tymczasem Lubaczewski pozostał w Kraśniku, zajmując się działalnością społeczną i wyłącznie sprawami tamtejszego klasztoru. Za jego prepozytury nastąpiła zupełna decentralizacja kongregacji. Klasztory zaczęły się rządzić autonomicznie, kontakty między nimi ograniczały się do zawiadomień o profesjach i o zgonach braci. Po śmierci Lubaczewskiego w 1853 roku nie udało się nawet zebrać kapituły generalnej dla wyboru nowego prepozyta generalnego. Na apel rozesłany w 1854 roku przez definitora generalnego Szymona Poremskiego, rezydującego w klasztorze kraśnickim, kapituły lokalne klasztorów krakowskiego i wolbromskiego odpowiedziały, że „in praesenti statu” należy się wstrzymać z wyborem prepozyta generalnego⁸².

Kapituła generalna zebrała się dopiero w lipcu 1856 roku w Kraśniku z inicjatywy ks. Rajmunda Serapiona Chmurskiego, przełożonego tamtejszego klasztoru⁸³. Była to zarazem ostatnia kapituła generalna w dziejach kongregacji. Prepozytem generalnym wybrano Jana Grzesiewicza, przełożonego klasztoru wolbromskiego. Prepozyt Grzesiewicz przeprowadził kilkakrotnie wizytacje w podległych mu klasztorach, ale nie zdołał ich zjednoczyć. W 1864 roku nastąpiła kasata klasztorów w Kraśniku i w Wolbromiu. Prepozyt generalny

⁷⁹ C. FALKOWSKI, Jan Kanty Chodani, PSB, t. 3, s. 348n; H. D. WOJTYSKA, Nauka i nauczanie u kanoników regularnych, s. 472.

⁸⁰ ABC, Miscellanea 1518-1838.

⁸¹ AJG, Cathalogus officialium ac residentium, sygn. 587; ABC, Dalszy poczet prałatów, s. 23-24; P. P. GACH, Kasaty klasztorów kanonickich w XIX stuleciu, s. 95.

⁸² AJG, Acta Capituli Generalis, s. 72-74.

⁸³ Ks. Chmurski zasłużył się bardzo w czasie Powstania Styczniowego.

Grzesiewicz został internowany w klasztorze na Jasnej Górze, gdzie zmarł 11 II 1865 roku⁸⁴. W ten sposób krakowska kongregacja kanoników regularnych laterańskich przestała istnieć.

Po kasacie 1864 roku przy życiu pozostał jedynie klasztor Bożego Ciała w Krakowie, który już wcześniej, bo 30 IX 1859 roku, po wizytacji przeprowadzonej przez bpa Rudigera z Linzu, delegata wizytatora apostolskiego i arcybiskupa praskiego kard. Schwarzenberga, został włączony ze wszystkimi skutkami prawnymi do kongregacji włoskiej. Inkorporację klasztoru krakowskiego do kongregacji włoskiej kanoników regularnych laterańskich zatwierdził papież Pius IX 28 I 1862 roku⁸⁵

Wraz z inkorporacją do kongregacji włoskiej prepozytura Bożego Ciała utraciła swoją autonomię i stała się jednym z przeorstw prowincji rzymskiej. Przełożonych wybierały odąd kapituły odbywające się w Rzymie, najczęściej bez udziału delegatów z Krakowa. Tej nowej sytuacji znaczna część kanoników nie zaakceptowała, pisano liczne protesty do opata generalnego, domagano się autonomii, a przede wszystkim swobodnego wyboru przełożonego⁸⁶

Celem rozładowania napiętej sytuacji kapituła generalna zakonu 21 IX 1861 roku podniosła klasztor krakowski do godności opactwa⁸⁷. Pierwszym opatem został ks. Stanisław Dominik Słotwiński (1828-1905). Benedykcję otrzymał w Rzymie w Bazylice św. Piotra w Okowach z rąk samego abpa Vincenzo Tizzanigo CRL, bliskiego współpracownika papieża Piusa IX. Sytuacja zaczęła się powoli normalizować. Kapituła konwentualna podjęła nawet decyzję o wysłaniu dwóch kleryków do Rzymu dla lepszej formacji intelektualnej i zakonnej: Ignacego Firmiana Nowakowskiego (+1900) oraz Augustyna Kucza (+1897).

W 1868 roku dochodzi jednak do ponownego kryzysu w stosunkach między klasztorem krakowskim a kurią generalną zakonu. Delegaci opata generalnego Alberto Passeri prowadząc wizytację kanoniczną opactwa, nakazali kapitule bezwarunkowo dostosować we wszystkim dyscyplinę życia zakonnego i strój do zwyczajów włoskich⁸⁸. Kanonicy krakowscy, powołując się na starożytne tradycje i polskie obyczaje kościelno-narodowe, odmówili wprowadzenia w życie zaleceń powizytacyjnych. Ponieważ opat generalny nie zgodził się na anulowanie dekretu powizytacyjnego klasztor odwołał się do

⁸⁴ ABC, Dalszy poczet prałatów, s. 29-30; P. P. GACH, Kasaty klasztorów kanonicznych w XIX stuleciu, s. 96.

⁸⁵ ASPiV, sygn. A-8554.

⁸⁶ ASPiV, sygn. A-3424.

⁸⁷ ASPiV, sygn. A-8543.

⁸⁸ Wizytację przeprowadzili ks. Ildefonso Masottino oraz ks. Giovanni Barsochini. Zob. ASPiV, Visite canoniche dal 1856 al 1882, nr 4.

decyzji Stolicy Apostolskiej. Stolica Apostolska po zbadaniu sprawy wyłączyła opactwo spod jurysdykcji opata generalnego zakonu i poddała je pod zarząd komisaryczny administratora apostolskiego diecezji krakowskiej bpa Antoniego Junoszy Gałęckiego⁸⁹. Zarząd komisaryczny trwał praktycznie do 1890 roku.

W 1890 roku opat Stanisław Słotwiński, za radą kard. Albina Dunajewskiego, nawiązał łączność z kurią generalną zakonu w Rzymie⁹⁰. W styczniu 1891 roku przybył do Krakowa ks. Feliks Menchini, który miał głównie przygotować grunt pod wizytację opata generalnego ks. Luigi Santini. Wizytacja opata generalnego odbyła się od 9 października 1891 do 14 stycznia roku następnego⁹¹. Jednak decydujące znaczenie dla dalszych dziejów zgromadzenia miała następna wizytacja, odbyta w czerwcu 1893 roku. Opat odniósł się bowiem ze zrozumieniem dla całego dziedzictwa kultury duchowej i materialnej klasztoru, zaproponował formację kleryków krakowskich w zakonnym kolegium międzynarodowym w Rzymie, zezwolił niezadowolonym z nowej sytuacji na przejście w szeregi kleru diecezjalnego⁹², a także zatwierdził bez trudności przełożonego i innych funkcjonariuszy wybranych przez kapitułę lokalną⁹³.

Zatwierdzenie przełożonego i wszystkich innych funkcjonariuszy wybranych przez zgromadzenie oraz akceptacja jego tradycji i form pobożności zmieniło zupełnie na lepsze sytuację w klasztorze. W 1896 roku podjęto decyzję o generalnej restauracji kościoła i zabudowań klasztornych⁹⁴. Napływ powołań i wzrost ilościowy wspólnoty umożliwił wysłanie dwóch zakonników do pracy wśród Polonii amerykańskiej⁹⁵, a w 1909 roku otwarcie dwóch placówek duszpasterskich – w Kamieniu pod Krakowem i w Żywcu przy kościele św. Krzyża⁹⁶. Wysłano też pierwszych kleryków na studia za granicę, jednego do Rzymu i jednego do Louvain⁹⁷.

Innymi pozytywnymi znakami zachodzących zmian we wspólnocie było także nawiązanie w 1906 roku kontaktów z ostatnim kanonikiem regularnym laterańskim w Wilnie w nadziei odrodzenia tam kongregacji⁹⁸,

⁸⁹ ASPiV, Visite canoniche dal 1882-1892, nr 27.

⁹⁰ ASPiV, sygn. A-8549.

⁹¹ ASPiV, Visite canoniche dal 1891 al 1892, nr 27.

⁹² Klasztor opuścili wówczas m.in. ks. Ignacy Nowakowski oraz ks. Stanisław Radwański.

⁹³ ASPiV, Visite canoniche dal 1893 al 1901, nr 31. Odwołany został z urzędu opat Słotwiński, nowym przeorem został ks. Edward Gajowy.

⁹⁴ Tamże, nr 42. Pracami kierowali prof. W. Łuszczkiewicz oraz S. Tomkowicz. Koszta restauracji wyceniono na 100 tys. florenów.

⁹⁵ Ks. Jan Łaski duszpasterzował w Utica, natomiast ks. Zygmunt Świder w Bayonne.

⁹⁶ ASPiV, Visite canoniche dal 1906 al 1913, nr. 83.

⁹⁷ W Rzymie studiował ks. Piotr Trzop, zaś w Louvain Stefan Albert Mistat.

⁹⁸ Korespondencja wymieniana z ks. Franciszkiem Zawadzkiem znajduje się częściowo w ABC w Krakowie, częściowo w archiwum kanonii św. Agnieszki w Rzymie, gdzie wówczas rezydował

otwarcie niższego seminarium (alumnat) w 1912 roku⁹⁹ oraz starania o otwarcie domu w archidiecezji lwowskiej w 1906 roku. Odżyły zainteresowania naukowe. Swoje prace publikowali Jan Babraj (+1922), Piotr Gajowy (+1904) oraz Józef Augustyn Błachut (+1927). Najwięcej pozycji wyszło spod pióra Józefa Augustyna Błachuta, jemu też zawdzięczamy zgromadzenie sporej ilości materiałów do życia i kultu Kazimierczyka oraz uporządkowanie archiwum i biblioteki¹⁰⁰. Życiem duchowym wyróżniał się Józef Górny (+1938), od 1932 roku opat. Górny przyjaźnił się z Bratem Albertem Chmielowskim¹⁰¹. W przeddzień I wojny światowej zgromadzenie liczyło 16 członków: 13 kapłanów i 3 kleryków¹⁰².

W okresie międzywojennym zgromadzenie zmniejszyło liczbę swoich placówek w Polsce do dwóch (Kraków i Kamień), umocniło się za to wewnętrznie¹⁰³. Duże znaczenie formacyjne miała obecność we wspólnocie kanoników innych prowincji – włoskiej, francuskiej i angielskiej¹⁰⁴. Kilku kleryków polskich ukończyło studia w Rzymie¹⁰⁵. W 1932 roku zgromadzenie liczyło 22 zakonników. W niższym seminarium było 11 alumnów¹⁰⁶. W 1937 roku powstały śmiałe plany powrotu do Kraśnika i do Wilna na Antokol¹⁰⁷. Znaczącym dla zgromadzenia wydarzeniem w tym okresie była także budowa nowego kościoła w Kamieniu (1925-1928)¹⁰⁸ oraz nadbudowa nowicjatu i klerykatu w Krakowie o jedno piętro (1929-1930)¹⁰⁹.

Zakończona II wojna światowa stworzyła warunki dla ekspansji zgromadzenia. Już w lipcu i sierpniu 1945 roku zgromadzenie otwarło domy i objęło duszpasterstwo na tzw. ziemiach odzyskanych w Drezdenku, w Ełku

---

wizytator prowincji rzymskiej Zakonu, do której należeli kanonicy dawnej kongregacji krakowskiej.

⁹⁹ Alumnat zorganizował ks. Józef Górny.

¹⁰⁰ Bibliotekę i archiwum porządkował przy wydatnej pomocy prof. St. Krzyżanowskiego i M. Bartynowskiego.

¹⁰¹ Sporo szczegółów na ten temat zapisał ks. Błachut w kronice klasztornej.

¹⁰² Tamże, nr 86.

¹⁰³ Dom w Żywcu zamknięto w 1925 roku.

¹⁰⁴ W domu krakowskim przebywali m.in. ks. Pius Mortara, ks. Stefano Mancini, ks. Giuseppe Schwartz, ks. Bruno Peters, ks. Giuseppe Schifffers, ks. Benjamin Baguenard.

¹⁰⁵ Ks. Robert Sysk, ks. Stanisław Tokarz, ks. Franciszek Grabiszewski, ks. Stefan Zagrodzki, ks. Emil Klenart.

¹⁰⁶ „Salvator Mundi” 26: 1932, s. 3.

¹⁰⁷ Jest o tym mowa w korespondencji opata Józefa Górnego oraz przeora Emila Klenarta do opata generalnego Faustino Filippi.

¹⁰⁸ Kamień węgielny pod budowę kościoła poświęcił i wmurował 20 VI 1925 roku Abp Adam Stefan Sapieha. Nowy kościół poświęcił 15 VII 1928 roku bp Stanisław Rospond. Por. K. ŁATAK – M. FIGA, Kamień. Zapis najważniejszych wydarzeń z dziejów wsi, Częstochowa 1996, s. 15.

¹⁰⁹ Nadbudowane piętro poświęcił 29 VI 1930 roku ks. Faustino Filippi, opat generalny Zakonu. Zob. ASPiV, Visite canoniche, nr 135.

i w Gietrzwałdzie¹¹⁰ Otwarto też ekspozyturę w Birmingham, która stała się głównym ośrodkiem duszpasterstwa polonijnego w środkowej Anglii¹¹¹. W 1952 roku kapituła generalna zakonu postanowiła utworzyć w Polsce odrębną prowincję¹¹². Pierwszym wizytatorem prowincjalnym został wybrany ks. Emil Klenart (1909-1971). Dom prowincjalny, nowicjat i klerykat pozostał w Krakowie. W 1957 roku Prowincja liczyła 77 członków. W 1966 roku prowincja powiększyła się o dom w Rudniku k. Raciborza, w 1976 roku wysłała pierwszego misjonarza do Afryki¹¹³, w 1990 roku objęła klasztor pokanonicki w Mstowie k. Częstochowy¹¹⁴. Najważniejszym jednak wydarzeniem w powojennych dziejach zgromadzenia w Polsce była długo oczekiwana beatyfikacja Stanisława Kazimierczyka, której dokonał papież Jan Paweł II 18 IV 1993 roku.

W 1995 roku Prowincję Polską Zakonu Kanoników Regularnych Laterańskich tworzyło 5 kanonii (Kraków, Drezdenko, Ełk, Gietrzwałd, Mstów) i 6 rezydencji w kraju (Kamień, Rudnik, Kiry, Rapin, Niegosław, Straduny) oraz kilka placówek duszpasterskich za granicą (Anglia, Francja, Austria, Stany Zjednoczone Ameryki, Belgia, Kanada, Szwajcaria, Białoruś)¹¹⁵

Strojem zakonnym kanonika regularnego laterańskiego kongregacji krakowskiej do roku 1787 była sutanna biała, na którą w czasie funkcji chórowych i innych liturgicznych, nakładano sarocium (sacrum rochetum) oraz almutium (mucet). Kapituła generalna w 1787 roku dopuściła używanie sutanny czarnej przy okazji podróży względnie dłuższych wyjazdów duszpasterskich¹¹⁶. Od 1841 roku kanonicy noszą na co dzień sutanny czarne z pelerynką, w niedziele i święta sutannę białą¹¹⁷ W czasie uroczystych funkcji liturgicznych na sutannę nakładają rochetę oraz mucet koloru czarnego z fioletowymi guzikami, obszywkami i podbiciem.

Do roku 1864 kongregacją zarządzali prepozyci, w latach 1864-1952 przeorzy, od 1952 roku wizytatorzy prowincjalni. Prepozyta wybierała kapituła generalna kongregacji, jego urząd był dożywotni. Przeorów wybierało definitorium generalne zakonu, po konsultacji kapituły klasztornej. Kadencja zwyczajna przeora trwała 3 lata. Wizytatora prowincjalnego wybierała początkowo kapituła generalna zakonu, od 1970 roku wizytator wybierany jest przez kapitułę prowincjalną. Kadencja zwyczajna wizytatora trwa 6 lat.

¹¹⁰ Dom w Drezdenku organizował ks. Teofil Widelka, w Ełku – ks. Jan Tokarz, w Gietrzwałdzie – ks. Władysław Borowski. W 1958 roku domy te otrzymały status kanonii.

¹¹¹ Placówkę organizował ks. Franciszek Kącki (+1981).

¹¹² Decyzję o utworzeniu polskiej prowincji podjęto na sesji kapitulnej odbytej 4 maja 1952 roku.

¹¹³ Był nim ks. Aleksander Drązek.

¹¹⁴ Prepozytura w Mstowie powstała w XII wieku, została skasowana w 1819 roku. Kanonicy regularni powrócili tu z inicjatywy ks. bpa Stanisława Nowaka, biskupa częstochowskiego.

¹¹⁵ Zob. *Conspectus Confoederationis Canonicorum Regularium 1995*.

¹¹⁶ AJG, *Acta Capituli Generalis*, s. 24n.

¹¹⁷ Decyzja kapituły generalnej z 30 VII 1841 roku. Zob. Tamże, s. 67n.

Urząd prepozyta w krakowskim zgromadzeniu pełnili: Konrad Aleman/Bohemus 1405-1424, Jan Austriak 1424-1428, Grzegorz Polak 1428-1440, Gaspar Polak 1440-1464, Jakub z Wadowic 1464-1495, Andrzej 1495-1505, Benedykt Bożęcki 1505-1518, Piotr z Lwówka 1518-1526, Jan Niczkonius 1526-1544, Stanisław Niedziela 1544-1582, Stanisław Maniecki 1582-1611, Marcin Kłoczyński 1612-1644, Jacek Liberiusz 1644-1673, Wiktor Jacek Weresczyński 1673-1694, Michał Maciej Rusiecki 1694-1706, Adam Akwilin Kotuliński 1706-1710, Jan Herkulan Matuszewicz 1710-1737, Piotr Patrycy Procewicz 1737-1750, Wawrzyniec Floryd Józef Chmielecki 1750-1775, Jan Kanty Donacjan Dobrzański 1775-1778, Sebastian Gwirard Kwiatkowski 1778-1814, Wincenty Floryd Mydlarski 1814-1836, Tomasz Madeyski 1836-1848, Franciszek Miłkowski 1849-1857, opat Stanisław Dominik Słotwiński 1857-1893.

Obowiązki przeora pełnili: Edward Gajowy 1893-1896, Józef Prosper Burghardt 1896-1898, Jan Guaryn Babraj 1898-1899, Józef Augustyn Błachut 1899-1902, Józef Prosper Burghardt 1902-1904, Jakub Albin Głowacki 1905-1911, opat Józef Maria Górny 1911-1938, Emil Klenart 1938-1952¹¹⁸.

Wizytatorów Prowincja miała dotąd pięciu: Emila Klenarta 1952-1958, Teofila Widelkę 1958-1964, Henryka Walczaka 1964-1982, Stanisława Więżika 1982-1994, Kazimierza Łataka 1994-1997. Od 1997 roku obowiązki wizytatora pełni Jan Brzozowski.

Wawrzyniec Śmieszkowic, profesor Akademii Krakowskiej, w przedmowie do *Genealogii* Jana de Nigra Valle wydanej w 1619 roku przez Pawła Pukala CRL wystawiał zakon kanoników regularnych „i wzniosłe jego doktorów imiona”. Podobne pochwały znajdują się we wcześniejszych przywilejach królów Jana Olbrachta¹¹⁹ i Zygmunta Starego¹²⁰, a także późniejszych protokołach wizytacji biskupich. Pochwały chyba nie przesadne. Kanonicy regularni laterańscy kongregacji krakowskiej, zgromadzenie stosunkowo nieliczne, bo w szczytowej fazie swojego rozwoju osiągnęli stan niewiele ponad 100 zakonników, nie tylko bardzo wyraźnie zaznaczyli swoją obecność w Polsce w dziedzinie duszpasterstwa, lecz także w dziedzinie kultury duchowej i intelektualnej. Upadek Rzeczypospolitej, antypolska polityka zaborców, która uderzyła mocno w Kościół katolicki, gdyż odgrywał on istotną rolę w rozwijaniu świadomości narodowej, a niekiedy także brak troski o dyscyplinę życia zakonnego we wspólnotach, złożyły się na upadek kongregacji w XIX wieku. Nad jej odrodzeniem pracowali opaci Stanisław Słotwiński (+1905) oraz Józef Górny (+1938).

¹¹⁸ K. ŁATAK, *La prevostura del Corpus Christi di Cracovia*, s. 30-31; Tenże, *Die Regularkanoniker in Polen*, s. 515-516.

¹¹⁹ Przywilej z 1496 roku. Zob. ABC, Pergaminy N.117.

¹²⁰ Przywilej z 1518 roku. Zob. ABC, Pergaminy N.125.